

A HOMÁLYBÓL

MÓRA FERENC A PUBLICISTA

„Az én sok foglalkozásom között csak egy van, csak egy van, ami után én sem teszek kérdőjelet, – és ez az újságírás. Nem vagyok más, csak a magyar élet riportere, riportokat írok, hol halott hunokról, hol élő tanyaiakról, vagy ha jobb témám nincs, a szívemről.”¹

„Halálos holtáig rabja maradt és rajongója maradt az újságírásnak, amelynek tintapettyes zubbonyát díszruhául hordta . . . A vonal felett szintézist csinált, mint publicista, a vonal alatt analizált, mint krocki író. Úgy pazarolta kincseit, ahogy csak nábobnak van joga pazarolni. Az újságíró a városra költötte mindenét . . . Csak mi tudjuk, hogy Szeged szép ruhájában hány aranyból az övé.”²

Mindkét vallomás Móra Ferencről való; egyesszám első személyben önmagáról, harmadik személyben mesteréről, Tömörkény Istvánról.

De vajon elpazarolta-e kincseit az az író, aki kérdőjelek nélkül vállalta az újságíró életformáját és kötelezettségeit, aki halálos holtáig rabja és rajongója maradt az ólomszerűeknek? Az irodalom és az újságírás viszonya a kor irodalmi életének, személyenként tekintve az egyes életművek értékelésének (egyik) kulcskérdése. Móra Ferenc, aki rövid életének harminckét munkás esztendejét töltötte szegedi és fővárosi lapoknál céhbeli újságíróként, szerette és vállalta mesterségét, időről időre mégis fellázadt az életét, energiáit felőrli szerkesztőségi robot ellen: „Egy nagy tintatartóvá váltam, melyből éjjel, nappal mártogatnom kell, akár van benne, akár nincs” – írta Kiss Lajosnak levelében.³ A konfliktus, amely emögött a kijelentés mögött lappang, nem tekinthető kizárólag életrajzi adaléknak. Szerepe kell, hogy legyen az életmű megítélésében is.

¹ Móra Ferenc válaszbeszéde az Otthon-körben rendezett jubiláris ünnepségen – *Móra Ferenc emlékkönyv*, Bp. 1932. 63.

² Móra Ferenc: *Tömörkény*. – Szeged, 1922.

³ Kiss Lajos: *Emlékezés Móráról*

Újságírás és irodalomtörténet

„Az újságírás, azt mondják, nem irodalom, mert pusztán napi igényeket elégít ki, hiányzik belőle a maradandóság kritériuma, eleve lemond a halhatatlanságról, nem tarthat tehát arra sem igényt, hogy az irodalomtörténész, az irodalmi halhatatlanság ügyvivője számon tartsa és a jövőendő részére konzerválja . . . A színész és a táncos művészetében van valami olyan tragikusan mulandó, mint az újságíróéban. De íme: a színész és a táncos művészetének művészetvoltát senkisésem vontam kétségbe azért, mert alkotása nem maradandó, még annyira sem, mint az újságíróé.”⁴ Csakhogy Szerb Antal azt is kifejti, hogy Magyarországon mindig is nagyobb volt az újságírás társadalmi, történelmi szerepe mint másutt. Sajtóink története nemcsak Ráth Mátyás, de Rákóczi Ferenc nevével kezdődik, és Kossuth Lajos legfontosabb írásai is napilapban, a Pesti Hírlapban láttak napvilágot. Lapszerkesztő volt Arany János és Kemény Zsigmond is. A magyar sajtó hagyományosan irodalmibb is volt más országokénál, több a névvel jegyzett irodalmi publikáció. Napilapokból ismerték meg a könyvet alig olvasó tömegek a legjelentősebb magyar prózairók, – Jókai, Mikszáth, Ambrus Zoltán, Kosztolányi és Móra – nevét. Szerb Antal esztétikai és művelődéstörténeti érvekkel is alátámasztja, miért nem szabad kirekeszteni az újságírást az irodalom történetéből.

Ez a felismerés azonban máig sem tört teljesen át szellemi életünkben. Ma is többen idézik még Gyulai Pálnak a tárca-forma túlbujjánzását kárhóztató nézeteit, mint az újságírás irodalmi, irodalomtörténeti motívumait. A zsurnalizmus ellenfelei könnyűszerrel felsorakoztatják maguk mögött a klasszikusokat. Tetszetős érv P. Szatmáry Károlyé, aki esztétikai esküdtszéke előtt azzal vádolta Rajz Urat, hogy bár apja a Zseni, anyja a Pongyolaság, s mivel keze, lába hiányzik, tehát nem életképes.⁵ Bródy Sándor maga is a sajtó moloch áldozatának érezte magát, és Színészvér című regényében saját keserves tapasztalatait adta újságíró hősének, Ecsedi Istvánnak a szájába.

A sajtó és az irodalom konfliktusát elvi szinten a legélesebben Ambrus Zoltán fogalmazta meg a század elején. Elismeri, hogy a hírlapírás tömegeket emelt ki a teljes műveletlenségből, közönséget szerzett és nevelt az íróknak, – mégis szót emel a sajtó térhódításának káros

⁴ Szerb Antal: *Újságírás és irodalom* (1938) In: *A varázsló eltört palcáját*. Bp. 1961. 395.

⁵ P. Szatmáry Károly: *Rajz úr az esküdtszék előtt* – Idézi: Lovrich Gizella: *A tárca a magyar irodalomban*. Bp. 1937. – P. Szatmáry Károly: *A beszély elmélete*. Bp. 1868.

következményei ellen. „A hírlapírás befolyása nélkül az utolsó negyedszázad irodalmában több volna a komolyság, a tartalmasság, az elmélyedés, és sokkal kevesebb a felületes, az elnagyolt munka, s talán kevesebb az elevenség is, viszont kevesebb az olyan tehetség, aki elforgácsolta magát.” A közönség igényeihez alkalmazkodó, üzleti szempontok által vezérelt sajtó felelős a rövidség és léhaság kultuszáért, sőt azért is, hogy „az utolsó negyedszázad irodalmában a tehetségek sokkal különbek voltak mint a produkciók”.⁶

Igaza volt-e vajon Ambrus Zoltánnak, vagy túlságosan mereven ítélt? S alkalmazhatók-e következtetései egy olyan életműre, amely a tanulmány megjelenése idején – a század első évtizedében – bontakozik ki, és 1934-ig ível? Móra publicisztikai tevékenységének vizsgálata, legalábbis közelebb visz e kérdés eldöntéséhez.

* .

A Móra-irodalom évtizedekig még az életmű más részénél is mostohábban bánt az író publicisztikai tevékenységével. Szerkesztőségi pályatársai kezdettől elismerték ugyan, hogy Móra teljesítménye kimagaslik a lapokból, olvasói, sőt rajongói támadtak a nagyközönség köréből, de mindennek még kevés köze van az irodalomtörténethez. Móra publicisztikai tevékenységének legelső visszaigazolását nyomtatásban saját lapja, sőt rovata közölte, amikor is a kolumnista távollétében egy pályatársa méltatta a közkedvelt „Csipke” újságírói indulását, az adókető-bizottság üléséről fogalmazott lírai tudósításainak kirobbanó sikerét, népszerűségét.⁷

A Móra pályájának lezárulása után közreadott pályaképekben – Goittein Györgynél, Gaál Ferike Jolánnál – az újságírás inkább csak foglalkozást jelent, életrajzi tényként szerepel. Szinnyey Ferenc, az elbeszélő Móráról írva legalább annyit elmond, hogy az újságíró mesteriség is „fokozta, sőt elengedhetlenné tette érdeklődését minden helyi, országos és külföldi aktualitás iránt. Az újságíró azonban soha nem nyomta el benne az író, a riporter a nagy kultúrájú kutatót . . . Az újságírás nélkül talán nagyobb művekre összpontosította volna figyelmét, talán kevésbé pazarolta volna erejét és tehetségét, de ha sokat el is forgácsolt belőle, minden kis forgácsán meglátszik, hogy mester gyaluja alól hullott.”⁸

⁶ Ambrus Zoltán: *Irodalom és újságírás*. Szerda, 1906/1. 1.

⁷ Szegedi Napló, 1907. IX. 1. (Továbbiakban: Sz. N.)

⁸ Szinnyei Ferenc: *Móra Ferenc, az elbeszélő*. Budapesti Szemle, 1934. X.

A nekrológ soha nem volt az elemzés műfaja. Móra személyes és írói tragédiájának tekinthető, hogy műveit, helyét érdemben – Illés Endre, Kardos László egy-egy kritikájától eltekintve – a búcsúztatók tárgyalták először. A gyász és talán némi lelkiismeretfurdalás sugallta írások tették mérlegre az írói életmű rotációs papíron publikált nagyobbik hányadát. Móricz Zsigmond is, Kosztolányi Dezső is búcsúztatóikban kínáltak először helyet Móra Ferencnek maguk mellett a század magyar prózájában. Tamási Áron búcsúztatójában kimondja: Móra halálakor a legnagyobb vesztes a magyar újságírás. „Mert Móra Ferenc igazi ott-hona, bölcsességének és tudásának legügyesebb kicsiholója, népi derűjének és írás-tudásának legigazibb kőtáblája a vasárnapi Magyar Hírlap harmadik oldala volt. Sokan, sőt seregen olvastuk ezeket az ünnepi cikkeket, s nekem olyankor úgy tetszett, hogy virágos alföldi mezőben fekszem, s a fejem felett megjelenik szűrbe öltözve, fején a derű kalapjával, kezében az igazság botjával, és lábán a mese csizmáival Móra Ferenc. Megjelenik, és mesél.”⁹

Ezt a magasztalást, a cifraszűrös Móra-portrét, feltehetően már a kortársak, Móra polgári radikális kollégái és szövetségesei is szkeptikusan fogadták. Különösen azok, akik Mórában a magyar Anatole France-ot is gyászolták. Kárpáti Aurél, aki Móra kis írásait „a novella, a karcolat és a csevegő újságcikk hármias határhalmának” nevezi, elsősorban a magyar anekdota európai színvonalra emelését hangsúlyozza.¹⁰ A nyelvész Bárczi Géza, visszaemlékezése szerint, éppen tárca-jellegű kis írásain keresztül került közel Mórához.¹¹ Sőtér István viszont úgy érzi, hogy Móra publicisztikájának, elmékedéseinek, elmefuttatásainak egy része meglehetősen lapos, közhelyszerű. A hevülettel, hittel előadott igazságok érvényét, hatását sokszor csökkentti a modorosság, a körülményes vidékiesség. Más írásaiban viszont a kismester Móra igazi művészete ragyog fel.¹²

Magam, 1958-ban megjelent Móra monográfiámban¹³ tudatos kísérletet tettem az irodalomtörténetben élő korábbi Móra-kép arányainak

⁹ Tamási Áron: *Mit veszítettünk Móra Ferencsel?* (Virrasztás, – Révai, Bp. 1943. (?)

¹⁰ Az Est, 1927. 215 sz.

¹¹ Bárczi Géza 1974. III. 6-i rádióelőadása az *Ének a búzamezőkről* dramatizált változata előtt – Közli: Somogyi-könyvtári műhely, 1979/1–4. 1.

¹² Sőtér István: *Jegyzet Móra Ferencről*. In: *Tisztuló tükrök*. Bp. 1966.

¹³ Földes Anna: *Móra Ferenc*. Bp. 1958.

revideálására és Móra újságírói tevékenységének a korábnál tüzetesebb értékelésére. A Szegedi Napló, a Világ és a Magyar Hírlap megfelelő évfolyamainak feldolgozásával tágitottam talán a Móra-kép anyagául szolgáló publikációk körét, munkámban mégis főleg a szignált, illetve kötetben is publikált Móra írásokra támaszkodhattam; még nem állt rendelkezésemre sem Vajda Lászlónak az anonyim cikkek kronológiáját és genealógiáját is magában foglaló nagy értékű bibliográfiája,¹⁴ sem a Magvető kiadásában megjelent, két gyűjteményes publicisztikai kötet, a *Memento* és a *Szilánkok*.¹⁵

Vajda László érdeme, hogy körültekintő módszerességgel és megközelítő biztonsággal azonosította Móra anonyim cikkeit, és vezércikk bibliográfiájában közreadta az azonosítás bizonyítékait is. Az összegyűjtött, közreadott vezércikkek révén Vajda egy mennyiségileg megsokszorozódott publicisztikai anyagot bocsátott a kutatók és olvasók rendelkezésére, amelynek tematikai és tartalmi összegezése is elsősorban az ő érdeme.

A meggyőzés művészetének műfajai

Az első kérdés, amit tisztáznunk kell, – műfaji. Móra publicisztikájáról szólva ugyanis többnyire vezércikkeire utalunk. Valószínű, hogy mennyiségben valóban ez jelenti a leggazdagabb forrásanyagot. Vajda a jelzett és azonosított vezércikkek bibliográfiájában kétezernél több írást dolgoz fel, s a teljes anyag ennél nyilván gazdagabb. De köztudott, hogy Móra újságírói pályáját nem vezércikk-íróként, hanem a szerkesztőségi számléltra legalján, városházi tudósítóként kezdte. A tudósítás mindig is a sajtó legszárazabb műfaja volt: tényközlő és informatív. A 23 éves Móra Ferenc azonban már a kezdet-kezdetén programszerűen kitágította, megújította ezt a műfajt. A Szegedi Napló 25. születésnapján vissza is idézi a hírlapírásnak ezt a csendes forradalmát: „Történhetett a város falai közt akármilyen szenzáció, nem méltatódott az annyira, hogy külön cikket szenteltek volna neki. Tíz-húsz sorban betemették az újdonságok közé, akár rendőri szenzáció volt, akár társadalmi, akár közgazdasági. Cím nélkül, együvé zsúfolva szorongott a törvényszék, a társaság, a közigazgatás, a rendőrség, a színház . . . Ebből az újdonságrovatból nem lehetne megkonstruálni Szeged akkori társadalmi életének

¹⁴ Vajda László: *Móra Ferenc vezércikkei*. – Bibliográfia. Szeged. 1961. (Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 47.)

¹⁵ Móra Ferenc: *Memento*. Bp. 1967. (Szerk.: Vajda László) – Móra Ferenc: *Szilánkok*. Bp. 1961. (Szerk.: Vajda László)

képét, pedig éppen arra való az újság, hogy míg egyrészt a napi események tükre a jelenben, másrészt hűséges krónika a jövő számára. S tán ez nem kisebb hivatás mint az első, a csélcsep Mercurius után szolgálni a komoly Cliot.”¹⁶

S hogy hogyan szolgálta Móra a hírhozó istent, s az emberiség emlékezetét őrző múzsát? Erről tanúskodik népszerű rovatának, a Máról-holnapra fejléc alatt sorakozó jegyzeteinek programja: „Az újságnak ezen a helyén többé-kevésbé komoly dolgokról szokott szó esni, hol kothurnusban, hol saccusban, ahogy a tárgy természete meg a skribliflex temperamentuma kívánja. A magas politika, a tisztelt társadalom, a síró közigazgatás egyaránt szolgáltatnak toll alá valót e rovat betűvetőinek. Ma az írnok cilinderkalapja szolgál költőfészkül holmi filozofálásnak, holnap valamely főherceg úr gáláns kalandjait kísérik széljegyzetekkel. Tegnap a sarki koldusnak juttattunk egy hasábnit a halhatatlanságból. Egyszer ambróziát és nektárt tálaltunk fel, – ezeket úgy osztogatjuk másoknak, hogy magunknak kóstoló sem marad belőle, – máskor ürmöt keverünk. Virág is van kosarunkban, hólyaghúzó csalán is, s mindenkor találunk gazdát mindkettőnek. Kifogyhatatlan rovat ez a Máról-holnapra, hiszen a mindennapi élet szolgáltatja hozzá az anyagot mindennap.”¹⁷ Valóban, „a mindennapi élet szolgáltatja az anyagot”, máról holnapra. A rovat legelső írása – Sokadalom a Városház udvarán – árverési beszámoló. Rongyos alsószoknyák, lyukas kötények, elnyűtt csizmák, vánkoscihák, réz csöröge-metélő és ezüstgombos gyereklajbik cserélnek gazdát a szegények boltjában. A végrehajtó végzi hivatalos teendőit, a vércsetekintetű urak ridegen mustrálgatják a halomba hordott, másnak értéktelen kincseket, és a síró asszonyok mást sem értenek az egészből mint a dobszót: először . . . másodsor . . . harmadszor! Csak a lajbitulajdonos kisgyerek meri halk kérdésével megzavarni a hivatalos gépezet könyörtelen forgását: „Oszt ezután édös apám, vasárnap is mezítláb mén még a templomba is?”¹⁸

Az idézett szövegrész is érzékelteti, hogy Mórának ezek a jegyzetei valójában közel állnak a ma riportnak nevezett műfajhoz. Ha nem is nevezik meg a szereplőket, általában konkrét eseményhez kapcsolódnak. Szerkezetileg és formailag jellemző ezekre az írásokra, hogy közvetlenül megjelenítik az eseményt, amelyen a tudósító maga is részt vesz. A kommentár, – amennyiben a jegyzetíró szükségét érzi, – közvetlenül

¹⁶ A Szegedi Napló 25 éve (1878–1903) – Szeged, 1934, Engel Lajos kiadása. Móra Ferenc előszavából

¹⁷ A levélszekrényből. Sz. N. 1904. VI. 2.

¹⁸ Sz. N. 1902. VI. 22.

a dokumentumhoz, a leírt tényekhez kapcsolódik. De az állásfoglalás általában már korábban, a tényekben is megjelenik.

A városházi árverésről, a népkonyhára szorultak helyzetéről adott kép sötét kontúrjai meglepik a konvencionális, sokszor édeskéssé lakkozott Móra-kép ismerőit: „Sánták, vakok, bénák gomolyogtak összevissza, fogatlan anyókák szemükbe csapzott hajjal, elesett öregemberek undorító rongyokban, a szó szoros értelmében vett lány-asszonyok ólomszín ábrázattal, szemétből szedett cifraságokkal, anyák, akiknek megkékült kezébe három-négy félmeztelen g erek kapaszkodik, borzas suhancok, az éjszaka gyermekei, akik sohasem ismertek apát, anyát, – s valamennyi mozgott, sírt, üvöltött, káromkodott, imádkozott, ahogy a temperamentuma kívánta, s ingerülten hadonászott a botjával, mankójával, a kosarával. Meg egyéb kezebelivel, mintha meg akarná ijeszteni azokat, akik elhaladtak mellettük. Valóságos pokol tornáca, amit látni borzadály, leírni iszonyat,” – írja Móra *De profundis* című, a rovatban közölt cikkében.^{1 9}

Az író társadalmi felelősségérzete, szociális érzéke, amely egész életútján elkísérte, már ezekben az írásokban is megmutatkozik. Móra leírásai gorkiji színekben tárnak fel egy tudatosan homályban tartott világot. A leírás torlódó részei, a pátoz nélküli felsorolások ezekben a bekezdésekben helyettesítik a kommentárt. Mórának már a század elején saját hangja van, amelyre az átélt társadalombíráló indulat és a merész ironia egyaránt jellemző. Erőssége a nyilvánosságra hozott dokumentumok – például olvasólevelek, és a hozzájuk fűzött reflexiók, gondolatok és érzelmek – minden erőltettség nélkül való, logikus összekapcsolása. Ez a fajta írói dokumentum valójában jobban állta az idő próbáját Móra ugyanebben az időszakban született szépirodalmi próbálkozásainál.

Nem a költő megkésett zsengeire utalok, ezek értékelését már elvégezte a Móra-irodalom. Fazekas István is, mások is szóltak arról, hogy a népi-nemzeti iskola örökségét ápoló, konzervatív hagyomány, amely Mórára István bátyjának költői példáján keresztül is hatott, nem segítette hozzá Mórát saját költői hangjának megtalálásához. Ellenkezőleg, ízlését egy elavult stíluseszmény árbócához kötötte, és érzelmi síkon is neheztelte ennek meghaladását. De bányásszuk csak elő a feledés homályából Móra korai novelláit: a testvéri szeretet ihlette szentimentális *Svéd Krisztinát*^{2 0} vagy *A szívtelen* című naivan romantikus históriát a kőszívű fiskálisról, aki miután leánya szeretetét is elvesztette,

^{1 9} Sz. N. 1902. XII. 4.

^{2 0} Sz. N. 1906. X. 10.

esztendők óta először, de most már utoljára beszippantja a rózsák bódító illatát és meghúzza a ravaszt . . .²¹ Az ambivalencia, amely az író s az újságíró énjét meghatározza, ez esetben eléggé egyértelmű. És egyértelmű az is, hogy nem a szépíró, hanem az újságíró az, aki közelebb áll a halhatatlansághoz.

Az újságírás – de különösen a vezércikk-írás, – par excellence politikai tevékenység, és Móra publicisztikájának valóban perdöntő szerepe van az író árnyalt világnézeti és politikai profiljának megrajzolásában. Vajda László tanulmányában kifejti, hiába állította Móra, hogy ő sosem politizál, – védekező, mentegetődző, a politika fogalmának egyoldalú (kormánypárti) értelmezéséből fakadó elméletére szerencsére rácafoltt három évtizedes újságírói gyakorlata, az élet árnyékos oldalára szorultak következetes érdekképviselete.²² Móra A sajtó tisztességéről írva azt vallotta, hogy a francia forradalom óta „nem volt a szabadságnak és a politikai haladásnak egyetlen eszméje sem, melynek bölcsőjét ne a sajtó ringatta volna, világhódító zászlaját ne a sajtó lobogtatta volna, és őt magát nem a sajtó vitte volna át a tömegek szívébe”.²³

S mivel így látta, a sajtó hatalmát, maga is a világhódító zászló lobogtatói között keresett helyet. Csakhogy pályájának legnagyobb részében több volt körülötte a bíráltnivaló, mint a lelkesedést érdemlő célkitűzés. Vajda tanulmányai, – a Móra-írta vagy nagy valószínűséggel neki tulajdonított vezércikkek megfelelő passzusaival dokumentálják az író politikai szemléletének alakulását, a függetlenségi eszme abszolutizálásától a polgári radikalizmus felé vezető útját. Tény, hogy az író otthonról magával hozott 48-as öröksége, Kiskunfélegyházán és az apai házban erkölcsi tartásként értékelt, hazafias ellenzékiisége, a személyes sorsból táplálkozó plebejus szemlélete logikusan vezették el a Függetlenségi Párthoz. Az érzelmi alapon választott közösségi hovatartozás, a hűség világnézete a Szegedi Napló szerkesztőségében politikai állásfoglalássá szilárdult. De mivel Móra valójában nem egy pártinak, hanem egy közösségnek volt elkötelezettje, szemlélete – és természetesen publicista állásfoglalása is – már a tízes években túllépett a függetlenségi kompromisszumokra hajló magatartásán, és a polgári progresszióval vállalt közösséget. 1910-ben Móra már egy baloldali beállítottságú szabadkőműves páholy tagja.

²¹ Sz. N. 1906. XI. 25.

²² Vajda László: *Móra Ferenc, a vezércikkíró* (1902–1913 és 1914–1924) (Különlenyomat a Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyvéből, 1960)

²³ Sz. N. 1902. VII. 27.

Vezércikkei már nemcsak a feudális államapparátus kinövéseit, a rangkórságot, a bürokráciát, a tömegek szociális sérelmeit veszik célba, de nyíltan szólnak a földkérdésről is.

Móra publicisztikai tevékenységének legismertebb része az a következetes küzdelem, amelyet a Napló hasábjain a háború ellen vívott. Ezekről az 1914 és 1918 közt megjelent, a szó legjobb értelmében pacifista írásokról monográfiámban magam is részletesen szóltam, hangsúlyozva a leglényegesebbet, – hogy Móra nemcsak érzelmi alapon, de politikai síkon is vállalta a harcot a demagógia, a nacionalista puffogtatás, a cenzúra ellen. Mert kezdettől nem értett egyet azokkal sem, akik kivédhetetlen sorscsapásnak érezték a háborút és publicistaként a szeretet és a részvét kötevényével takarták el a felelősök vétkeit. Mert Móra nem tagadta, tudta, hogy van felelősség.

Aligha van Mórának még egy vezércikke, amit annyian olvastak, idéztek, mint az 1918 karácsonyi, a Hiszek az emberben. Ennek a költői vénával fogalmazott hitvallásnak közismert lényege, hogy a polgárság radikális szárnyához tartozó író, még a proletárdiktatúra hatalomátvétele előtt felismeri, hogy a szocializmus hajója az, amely az emberiség jövője felé hajózik. Mégis, ő maga, – múltját, hitét, szövetségeseit vállalva, becsületesebbnek érzi, ha egyelőre a partról integet . . .

Aki a *Memento* kötetet egyvégtében elolvassa, az nemcsak Mórának a függetlenségi gondolattól a szocializmus elvét tiszteletben tartó polgári progresszióig vezető, radikalizálódó útját követheti végig, nemcsak Móra társadalombírálatának, demokratikus szemléletének következetességét nyugtázhatja, de azt a lenyűgöző publicisztikai változatosságot is, amely ezeket a vezércikkeket a kortársi újságírás fölé emeli. Móra elfogadja azt az alapelvet, hogy a vezércikk a közvetlen állásfoglalás műfaja. Csak az állásfoglalás érvényrejuttatásában választ, teremt magának irodalmi szintű változatokat.

Móra vezércikk-írói metódusát Karinthy Frigyes nekrológiájában nem jelzőkkel, hanem az utolsó Móra-cikk anatómiájának rögzítésével, más Móra-írásokra is alkalmazható, pontos szerkezeti vázlatával jellemzi. Mintha megleste volna, hogyan is született az utolsó vezércikk Móra műhelyében. Az író „felemelte a szivart, tűnődve nézett ki az ablakon, s aztán . . . elkapta a hintát . . . írni kezdte a szavakat, hogy vasárnapra ott álljon a kolumnás cikk, a produkció, ahogy az elkényeztetett közönség megszokta tőle: a *szemlélet* épkezláb ruganyos acéllétráiból felépített alapszerkezetén könnyedén felfutni, elérni a *gondolat* magasságát, ott meghajolni csupa könnyű mozdulattal, elegánsan mintha bliktri volna az egész, – most elereszteni a létrát, a kötelet, amit más gondolkodók és kutatók eskábáltak össze, elrúgni a láb alól egy a

legmélyebb forrásokból harminc éven át gyűjtött *tudást*, dupla szaltót csinálni, tulajdon erőnkől a levegőben, létra, hinta, kötél, támaszték nélkül – s utána egy váratlan, kellő pillanatban alkalmazott *ötlettel* talpra esni.”²⁴

A vezércikk minden esetben az aktualitás műfaja. Akkor is, ha egy parlamenti vita vagy egy hírlapi közlemény, friss statisztika vagy különös napihír ihleti. Móra azonban az aktualitást olyan tágan érti, hogy nála a frissiben olvasott százéves krónika is betöltheti az éppen időszerű gondolatok katalizátorának szerepét. A *Szilánkok*, a Máról-holnapra rovatban közölt jegyzetek, polemikus glosszák sokszor sem tartalmukban, sem hangvételükben nemigen különböznek az első vagy harmadik oldalra szánt vezércikkektől. Lehet, hogy Móra nem ismerte az újságírás műfaji törvényeit? Ellenkezőleg. Azért léphetett át rajtuk, mert hírlapírónak is *alkotó* volt: valójában vonal alatt és a lapok élén is, maga teremtett műfajt önmagának. Vezércikkeinek jókora hányada, ha úgy tetszik, – tárcsa jellegű. De írt vezércikké élezett, tendenciózus anekdotát is. Néha cikké duzzasztott egy-egy glosszát, máskor pedig szerkesztőségi levelesládájából húzza elő azt az emberi tapasztalatot, amelynek közlése és kommentárja a vezércikk mozgósító erejével rendelkezik.

Móra különböző műfajú publicisztikai alkotásainak közös vonása, hogy leggyakrabban valami megtörtént vagy olvasott eseményből, valószínű jelenségből vagy történésből indul ki, s annak általánosítása vagy minősítése vezeti tollát a konklúzióhoz. A baraklakó koldusok gyűlésükön elhatározzák, hogy deputációt küldenek a királyhoz: el szeretnék foglalni a királyi istállókat . . . Móra az esemény krónikásaként csak fel akarja jegyezni a pusztá tényt, hogy „a fölséges nép helyet kért magának, – no nem az uralkodó házában, mert így csak a forradalmak szoktak kezdődni, – csak az uralkodó istállójában”. Ehhez a feljegyzett kuriózumhoz kapcsolódik azután a konklúzió: „Valamikor nagyon sok érdekes dolgot olvastak ki ebből a jövendő Taine-jei és Carlyle Tamásai.”²⁵

A történelmi párhuzamok alkalmazása végigkíséri Móra publicisztikai pályafutását. Különös jelentőséget kap ez a módszer, amikor a nyílt beszédre egyre kisebb a lehetőség, amikor erősödik a cenzúra, fogyatkozik a sajtószabadság. Először az ellenforradalmi terror kiéleződése, később a fasizmus érlelődése, hatalomra jutása idején. Említésre, újra-

²⁴A magyar tró. Szavak Móra Ferencről. – Pesti Napló, 1934. II. 11.

²⁵Sz. N. 1911. IV. 21.

közlésre is érdemes példa *A gombkötő tűzhalála*,²⁶ – ez a kötetben mostanában nem hozzáférhető publicisztikai remekmű, amely annak idején az *Ezek az években* jelent meg – és amely egy régesrégén élt, Ludwig nevű gombkötő mester máglyára küldött műveitől jut el a könyvégető barnaingesek barbarizmusához.

Móra cikkeinek nincs sémája. Vezércikkeinek óriási választéka minden módszerre és minden módszernek az ellenkezőjére is kínál példákat. Az expozícióban nem feltétlenül valamilyen megtörtént eseményhez. Néha a publicista lelke mélyén rejtőző költő találja meg az optimális formát: ilyenkor a vezércikk egész gondolatmenete – egyetlen költői kép, amelynek megfejtése poénként hordozza a cikk politikai tartalmát. *A Pitypangban*²⁷ egy méltóság nélkül való proletár-növényről szól az író, amelynek gyöngesége a szívóssága, a szél hordja szét a magját, de mindenütt gyökeret ver, ezért lebírhatatlan. Eddig a metafora egyik fele. S ezt követi a politikai hasonlat, amely szerint „a magyar politikai élet pitypangja az általános választójog. Senkinek sem kellő, de mindig ki fog nőni.”

Máskor a politikai témáktól távolinak érzett költői expozíció csak a *captatio benevolentiae* funkcióját tölti be: „Jégvirágos virágvasárnap lélekdidergető délutánja hazahozta a fecskéket . . .” Ki gondolná, hogy az *Isten madarai* című cikknek²⁸ ez a bevezető akkordja s az ezt követő, némileg szentimentális történet a modern élet tragikus konfliktusába – az embernek a természettől való elszakadásához és az élet napos oldalán sütkérezőknek az örökös árnyékban tengődő milliókkal szemben tanúsított közönyébe – torkollik?

Az expozíciók vagy cikket exponáló ötletek másik csoportja verbális. Móra sokszor egyetlen, maga teremtette szó segítségével gombolyítja le a gondolatok fonalát. A „megtintátalanítás” szokatlan fogalma mögött is társadalmi tartalom rejtőzik: a cím nemcsak az állami tisztviselők munkavégzéséhez szükséges tinta-ellátmány megvonására utal, de a megtintátalanítottak panaszai – némi kerülővel – az államháztartás gondjaihoz és az aktuális B listákhoz vezetik a cikkírót.²⁹

Sajátos és jellegzetes Móra cikkek bizonyítják, hogy a realista író nemegyszer kész elhagyni a hétköznapi tapasztalatok körét, és érveit kozmikus, mitologikus hasonlatokkal támasztja alá. A felfegyverzésről

²⁶ Magyar Hírlap, 1933. IV. 30. (Továbbiakban: M. H.)

²⁷ Sz. N. 1916. X. 1.

²⁸ Sz. N. 1911. IV. 11.

²⁹ Szeged, 1924. VI. 12.

szólva a félelmetes Mennydörgő gyíkokat³⁰ idézi a hírlapi hasábkra, s amikor a mozdulatlan és mozdíthatatlannak tűnő időt, a magyar konzervativizmust ábrázolja, Bátor Opos sárkányáról beszél. A vezércikk műfajban szokatlan, de Móra által kedvelt, földöntúli szimbólumok rendszerint közvetlenül vagy közvetett formában az emberiség létkérdeseihez vezetnek. Ezek közül a legfájóbb, Móra publicisztikai pályafutásának több szakaszában is a legégetőbb a háború és a béke kérdése. Alighanem boldogult költő korából hozta magával Móra a redakcióba a szimbólumok hatalmába, meggyőző erejébe vetett hitét. Ezért használja a meggyőzés szemléltető eszközeként maga is, s ezért javasol több cikkében is jellemző és sokatmondó szimbólumokat, – például a hazai bélyegtervezőknek. Mert mi is lehetne pontosabb, hívebb jelvénye a magyar leveleknek, mint az Amerikába kitántorgó paraszti koldusok hajóra szállását ábrázoló bélyeg?³¹ Hasonló leleménnyel javasolja Móra Nagyatádi Szabó István szobrára mellékfigurának a végrehajtót, amint egy dobon ül, s a háttérben egy koldusbotot húzó rongyos paraszt látszik. Ehhez a szoborhoz, ehhez a jelképhez – Móra cikke szerint – még aláírás, magyarázat sem kell.³²

Az ironikus fénytörésben megidézett szimbólumok után csak két példát említenék a szimbólumra épített antifasiszta írások közül. Az első költői publicisztika a régmúltat idézi, amikor hiába várták gyerekfejjel, hogy játékból a sínekre helyezett krajcárjaik kisiklassák a vonatot, – a szenzáció soha nem következett be. De most, „nagy gyerekek, akiket diktátoroknak hívnak” rakják a krajcárokat a sínekre, s a különböző fajú, elvű jellemek egyben megegyeznek: „mind azt hiszi, hogy az ő krajcárkájával meg lehet állítani, vagy ki lehet siklatni vagy vissza lehet tolatni a demokrácia kincses vonatát, a madridi, az athéni, a moszkvai, az ankarai bakterház mellett . . .” Lehet a vonatot siettetni vagy késleltetni, bár menetességét a természet szabta meg, „de egyet nem lehet: arra nem lehet rávenni a vonatot, hogy száz éve elhagyott őrházak mentében visszafusson az ezer évek óta elhagyott sivatagokba. A Wells időgépével vissza lehet száguldani a múltba, az emberiség vonatának csak előre van útja, – az emberiség vonatának a világhosszág a végállomása.”³³

A másik, szimbólumokkal politizáló írás már teljes egészében elrugaszkodik a közvetlen valóság talajáról. *A hajnal ellen* – ez a Vakország

³⁰ M. H. 1927. VIII. 7.

³¹ Sz. N. 1913. II. 16.

³² *A paraszt is rajta lesz*. Délmagyarország, 1929. VII. 28.

³³ M. H. 1926. VIII. 19.

alattvalóinak szabadságküzdelmét idéző mese, hangvételeben is közelebb áll a próza-vershez, mint a hagyományos vezércikkhez. De éppen költőisége révén tudta többször is betölteni aktuális vezércikk funkcióját: a fasizmus fenyegette, önmagukat kiszolgáltatottnak, tehetetlennek, vaknak érző emberek biztatását. Egy más történelmi korszakban újraolvasva ezeket a cikkeket, kiderül, hogy az áttétel – ez esetben a szimbólum – konzervál is. Mórának ez a meséje, amely Vajda László bibliográfiájának tanúsága szerint 1910 és 1933 között hat ízben jelent meg a sajtóban,³⁴ a konkrét és esetleges történelmi körülményektől eltekintve, a humanizmus és antihumanizmus gyötrelmes-diadalmas harcáról tudósít. Formájában és hatásában is – irodalom.

Móra vezércikkeinek hangvétele a szolid érvelő, elemző hangtól az emelkedett hangú prózaversig és frappáns szatíráig ível. Iróniáját a kézikönyvek többnyire szelídnek és megbocsátónak nevezik. Holott még a hírlapi hasábocon sem mindig az! Akkor sem, amikor cikke címében szólítja fel olvasóit, hogy „*Legyünk gyöngélműjeek!*”³⁵ mert azokkal jobban bánik ennek a korhadt rendszernek az iskolapolitikája. S még kevésbé szelíd az író, amikor a Salamon-szigeti vademberhez intézi levelét³⁶ azért, hogy rokonszenvéről és szolidaritásáról tudósítva megnyugtassa: a vadak kannibalizmusa, amelyre egyszer egy évben, szertartás keretében kerül sor, még mindig emberségesebb a miénknél, amely nagy intézmények és találmányok közbeiktatásával, de néha bokrok mögül mérgezett nyíllal, folyamatosan zajlik. A levélforma Móránál nem szokványos publicisztikai fogás, és nem korlátozódik a cikket bevezető megszólításra. Hiszen az író egész érvelését, a felhasznált képanyagot és a szöveget tarkító reflexiókat is ad hominem alkalmazza, s a szöveget átjáró irónia mögött érezhető a közvetett emberábrázolás szépírói fedezete.

Móra vezércikkhései

Móra publicisztikájában is hivatott szépíró. Erre vall, hogy vezércikkeiben jellem- és helyzetrajzok, regény- és tragédia szinopszisek vannak elhantolva. Ez a jelenség, – ami talán természetesnek tűnik a riporthoz közelítő tárcákban és tudósításokban, a dokumentum írások-

³⁴ Sz. N. 1910. XI. 22. – Világ, 1925. VI. 26. – Délmagyarország, 1926. X. 17. – Délmagyarország, 1927. VII. 30. – M. H. 1931. VII. 26. – Délmagyarország, 1933. III. 12.

³⁵ Sz. N. 1914. V. 10.

³⁶ M. H. 1927. X. 16.

ban és jegyzetekben, – szokatlan és frappáns a vezércikk műfajában. Pedig Móra sok tucat vezércikkének megkülönböztethető, gyakran néven nevezett, körvonalazott, szépírói eszközökkel jellemzett hőse van. Ezek a hősök, két hasábon vagy egy bekezdésben, de végigjárják a maguk társadalmilag determinált útját és példájukkal, sorsukkal tolmácsolják a vezércikk üzenetét. Ez a publicista fogás – ami valójában szépírói eszköz – talán a legmeggyőzőbb bizonyítéka a progresszív publicista és a realista szépíró Móra elválaszthatatlan kapcsolatának.

Egy szegedi kenyérgyári munkáslány sorstársaihoz hasonlóan meg akarta takarítani a nyolc filléres hídpénzt, és addig gyalogolt át a befagyott Tiszán, amíg egy napon beszakadt alatta a jég és a lány belefulladt a folyóba . . .³⁷ Gottl Ágoston bölcsészhallgató lucskos őszi időben, lyukas cipőben gyalogolt, azután megfázott, vért hányt, és mire kikerült a kórházból, tanítványának már más korrepetítort fogadtak, albérleti szobáját elfoglalták, és a zsákolásra gyenge, koldusnak szemérmes fiatalember, mikor nem tudja kifizetni 152 koronás tandíját, egy kiszolgált konyhakéssel szívenszúrja magát . . .³⁸ Csukay Sándor asztalosmester saját bőrén tapasztalja, hogy a zálogházak becsapják, csalo módon kiuzsorázzák a hozzájuk fordulókat. Ámde hiába viszi hatóságról hatóságra a leleplező adatokat, sehohsem hallgatják meg, bolondnak nézik, elkergetik. Csak akkor olvassák el a bejelentését, amikor mellbelövi magát az államtitkár szobájában . . .³⁹ Amikor Mári cselédlánya ráfogják, hogy ellopta a naccsága gyűrűjét, tehetetlen, sértett fájdalmában lúgot iszik, hogy bebizonyítsa ártatlanságát . . .⁴⁰ Etelre ötven korona bírságot ró a törvény, mert illetéktelenül szedte fel az *embere* után a 89 filléres hadisegélyt, pedig a segély csak törvényes feleségnek jár . . .⁴¹ Benóni, akit a numerus clausus hazájában kirekesztett a tudományok fellegréből, külföldre menekül. Amikor végzett orvosként új hazájában állampolgárságért folyamodik, az óhaza utánanyúl: Benóni azért nem kap erkölcsi bizonyítványt, mert gyerekfejjel egy használt villamosjeggyel próbált továbbutazni, s ezért – büntetett előéletűnek számít . . .⁴²

A példák, amelyeket tucatszám sorolhatnánk, Móra valóságismeretének mélységét, társadalmi tapasztalatainak gazdagságát bizonyítják. És

³⁷ Sz. N. 1907. III. 9.

³⁸ Sz. N. 1907. IX. 21.

³⁹ Sz. N. 1908. VI. 7.

⁴⁰ Sz. N. 1913. IV. 26.

⁴¹ Sz. N. 1915. VII. 3.

⁴² M. H. 1932. XII. 11.

azt a tényt, hogy Móra vezércikkei nem szorítkoztak az elvont érvelésre: az író leggyakrabban a társadalmi ellentmondások *megjelentésével*, – tehát a szépíró eszközeivel hatott az olvasókra.

Műfajok találkozása

A legnépszerűbb, még az író életében kiadott Móra-kötetek – *Nádihegedű, Véreim, Parasztjaim*, – sokféle, jobbára az újságpéldányok temetőiből előbányászott tárcákat közlik, dokumentálva ezzel az író és újságíró tevékenységi területének egybeesését. Kiderül, hogy a tiszavirág életre szánt, aktuális vezércikkből, jegyzetből, tárcából vászonkötésben – minimális szövegváltoztatás révén, sőt néha anélkül is – elbeszélés, rajz, karcolat kerekedik. Az újságlapokból a kötetbe vezető, rendszerint minimális metamorfózist igénylő út jellegzetes példája az ellenforradalom után közölt egyik első Móra vezércikk, a *Kirakat*.⁴³ Az expozíció – „lapunknak egy régi öreg barátjától hallottuk ezt a kis történetet”, – Móra gyakran használt írói fogása. De az egymondatos keret után rögtön egy szépírói eszközökkel felvázolt, novellisztikus jelenet következik, azután a politikai kommentár: az öregúr csendes ironiával elbeszéli történetéről Mórának a politikai pártok jutnak eszébe, akik a hatalom kirakata előtt állva véresre marcangolják egymást az illúzióért, a látszatért, miközben a tényleges hatalom „bent az antant boltjában valamennyiüknek egyformán elérhetetlenül messze van, az üveg mögött”. Mire ez az írás a Szegedi Naplóból a *Nádihegedű* című kötetbe kerül, a keret és a didaktikus kommentár lekopik a történetről. Első pillanatra úgy tűnik, hogy Móra ezáltal lemondott a vezércikk politikumáról is. Pedig valójában kitágította a történet érvényét. Az író jobban bízik olvasóiban a publicistánál. Bízik saját művében és abban, hogy az olvasó a megírás körülményeitől, helyétől, idejétől eltekintve is felfogja, s tán a maga tapasztalatára is alkalmazza az olvasottakat. Más esetekben viszont azt látjuk, hogy a fejlődés iránya a Móra tárcákban a publicisztikától és riporttól egyaránt a szépirodalmi alkotás, az elbeszélés felé mutat. Erre vall nemcsak a cselekmény előtérbe kerülése, hanem a szereplők fokozatos tipizálása: a konkrét napihír hősök irodalmi hősökké általánosítása. A pusztá nevek mögött, mindinkább kialakulnak a jellemek, és a hírlapi krónikából irodalmi alkotássá nemesedik az írás. Ez egy-egy történet feldolgozási módjának megfigyelése során könnyű-

⁴³ Sz. N. 1919. IX. 3.

szerrel nyomon követhető. Példa rá a *Juan házat lopott* című vezércikk, és ennek későbbi, irodalmi formája, a *Történet a házlopó Pablóról*.⁴⁴

Filológiai elemzéssel sorra kimutatható lenne a másod- és harmadközlések, szövegváltozatok kapcsolata, és az egyes írások megjelentetésének életrajzi és politikai háttere is. Nem kétséges, hogy a gyakori újraközlésekben nagy szerepet játszott az erőltetett munkatempó, a szerkesztőségi hajszja, amely megmagyarázza – és nemcsak Móra esetében – a kéziratok újrafelhasználásának gyakorlatát. Valószínű, hogy többnyire a határidők szorítása, a múzeumi munka készítette Mórát arra, hogy új cikk írása helyett a készhez nyúljon, – ám a választás többnyire nem volt ötletszerű. Az alkalom, amely az újraközlést indokolhatta, egyszer-egyszer személyes jellegű: a Juan házat lopott például akkor került újra elő, amikor a cikk szerzője *Túl a palánkon*-járt és Spanyolországban győződhetett meg a félsziget nyomorúságának különböző formáiról. De szembetűnő, hogy például a forradalmi feszültség érzetét kifejező *Jelek az égen*, amely először az orosz polgári forradalom periódusában, 1905-ben jelent meg a Máról-holnapra rovatban, másodszer a legfeszültebb békeévben, 1912-ben került újra a Szegedi Napló hasábjaira. *A hajnal ellen* című írás Móra újságírói pályájának majd minden korszakában félelmetesen, fájdalmasan időszerű maradt.

Mulandóság és maradandóság

Mit jelentett tehát Móra írói pályáján a sajtó szolgálatában töltött harminckét esztendő? Ha csak a felhalmozott hírlapi anyagot (pontosabban: annak értékesebb felét, javát) tekintem, a válasz egyértelmű. Móra publicisztikai életműve – a keletkezés körülményeitől és az írások közvetlen agitatív, politikai célkitűzésétől, az esetlegességtől megfosztva is – állja az időt. Igaz, hogy egy letűnt kor dokumentumaként vesszük kézbe ezeket a cikkeket, de olvasás közben belefelejtkezünk: mert ahogy kirajzolódik szemünk előtt ez a világ, s gondolatainkat az író maga mögé állítja. Az olvasás szellemi és gondolati élvezetet szerez, bizonyítva, hogy Móra publicisztikája irodalmi értéket képvisel.

Igaz, ami a publicisztikában nyereség, az az életmű egészét tekintve hiányérzetünket erősíti. Hiszen nem szabadulhatunk a gondolattól, hogy milyen jelentős művek születhettek volna akkor, ha Mórának sikerül valóban elbeszéléssé, regénnyé, drámává formálnia vezércikk-hőseinek néhány mondatba vagy bekezdésbe sűrített sorsát. Ha valóban

⁴⁴ *Juan házat lopott*. Sz. N. 1913. V. 20. – *Történet a házlopó Pablóról* – M. H. 1929. V. 23.

megírja a becsületét lúgkövel visszaszerző Mári cselédlány drámáját, ha nyomon követi Benóni regényét. Ha sikerül a frappáns, satirikus *Hajduk a harangöntésben* című cikk^{4 5} vagy a *Bankettország*^{4 6} tapasztalati anyagát oly módon általánosítania vagy konkretizálni, hogy az író máig érvényes gondolatai a történelmi tényektől elszakítva, tipizált hősökön keresztül önálló irodalmi létet is nyerjenek.

Ez a közvélemény által is sürgetett találkozás azonban inkább csak kivételképpen következett be Móra pályáján, – jobbra csak a harmincas években. Mindenesetre a *Fajvédtelenek* és a *Földhözragadt Jánosék 1932-ben* már Móra oszthatatlanul egységes világlátásáról és társadalmi szemléletéről, a publicista és a szépirodalmi teljes eszmei identitásáról tanúskodnak. Szó sincs már arról, hogy az író a novellák romantikus, költött világában pihenné ki a valóság hírlapi csatáiban szenvedett sérelmeket és fáradalmakat: ugyanaz foglalkoztatja, ami a publicistát. Mert a két személy – tulajdonképpen már egy. Amikor megvallja, hogyan öntötte őt ki az alföldi paraszt sírása nyugalma szigetéről, s hogyan tolokodtak Földhözragadt Jánosék az Olimposzon fényeskedő regényhősök elébe, hozzáteszi: hogy „ami riportot írtam, annak is irodalmi formát próbáltam adni. Nem azért, hogy nagyobb legyen a hatás, hanem, hogy ne legyen olyan kegyetlen a tények brutalitása.”^{4 7} Ez a mentegetődzés is jelzi, hogy az író nem vetélytársának, hanem szövetségeseinek érezte az újságírókat, és nem a halhatatlanság, hanem Földhözragadt Jánosék ügye, igazságuk szolgálata lebegett a szeme előtt. Valószínűleg maga sem gondolta végig, s tán nem is sejtette, hogy irodalmi formában ugyanolyan erővel, sőt még messzebbre sugárzóan jelentkezhet a tények brutalitása, – Földhözragadt Jánosék felmutatott igazsága.

Móra publicisztikájának hívei leggyakrabban az írónak az első világháború ellen folytatott következetes, a cenzúrával is dacoló békeagítációjára hivatkoznak. Példamutatóan bátor újságírói magatartásának szépirodalmi fedezete azonban főként az azonos időszakban írott versekben található. De amíg a *Könnyes könyv* békeversei jobbra magukon viselik a népi-nemzeti irányzat örököseinek provinciális, patetikus szemléletét, formai konzervativizmusát, Móra békepublicisztikája, ami világnézetében radikálisabb, megformálásában változatosabb, sőt fantáziadúsabb is a verseknél, szorosabb szálakkal kötődik a konkrét társadalmi-politikai valósághoz. Azonos eszmei indíttatás, ámde kevesebb könny és több ironia, kevesebb jelző és több adat: így jött létre az a

^{4 5}Sz. N. 1913. III. 29.

^{4 6}Sz. N. 1910. IV. 26.

^{4 7}M. H. 1932. IX. 11.

paradox helyzet, hogy az egy napra szánt vezércikkek sokszor túlélték a halhatatlanságra pályázó verseket.

Móra sokoldalú tevékenységének minden ága megjelenik a művekben. Az inasiskolában elszenvedett pedagógiai kudarc és a földalatti Magyarországot faggató régészet gyönyörűsége. Móra számára az újságírói életforma nem annyira élményeket kínált, mint állandó és naprakész politikai informáltságot. Szerkesztőségi kapcsolatai révén került eszmei és baráti közelségbe, később szövetségbe a polgári progresszióval. Ennek a szövetségnek szellemi lenyomata – ami fájdalmasan hiányzik a versekből –, nyilvánvalóan felfedezhető az író szépirodalmi alkotásaiban is. Az ellenforradalmi terror hatására, annak leleplezésére írott vezércikkek – *Akasztatunk, Turánok, Konstruktív bombával és ököl-le!*^{4 8} – szemlélet és szellemiség tekintetében is szorosan kapcsolódnak a Hannibál föltámasztásához. Az újságírói munka eleve lehetetlenné tette, hogy Móra valamiféle elefántcsonttoronyba vonuljon. A politika porondján küzdő szerkesztő és újságíró közvetlenebbül élte át a hatalom brutalitását, az irracionális, vérgőzös demagógia kártevését, a manipuláció változatait, mint az az író, akinek sorsa lehetővé tette a begubózást. A politikai küzdőtéren szerzett sebek tették olyan keserűvé a „legszív-fájdítóbb magyar szatírárt”.

Más kérdés, hogy a szerkesztő és az újságíró forradalmak utáni vesszőfutása és későbbi nemzetgyalázási pere mennyiben járult hozzá ahhoz, hogy az író, lelkiismeretét és lelke hiúságát elhallgattatva, élete végéig túrta a kisregény kéziratának elsüllyesztését. Az ellenforradalmi konszolidáció korszakában született vezércikkek írója sokszor érzi: nehéz szatírárt nem írni, amikor percemberkéek állnak az ország kormányrúdjá mellé, és zajlik a tudatlanok, karrieristák farsangja. Igaz, hogy szatírárt írni és közölni, még annál is nehezebb.

A belülről átél politikai konfliktusok és tragédiák többnyire közvetett módon csapódnak le a szépírói alkotásaiban. De az összefüggés, az élmény és a kifejezés elválaszthatatlansága így is nyilvánvaló. Madácsy László izgalmas elemzése^{4 9} éppen azt bizonyítja be, hogyan kötődik *A festő halála*, a regénybeli Turbók-ügy Heller Ödön festőművésznek az ellenforradalmi terror idején elszenvedett, öngyilkosságnak feltüntetett mártírhalálához.

^{4 8}M. H. 1927. VII. 24. – Szeged, 1923. II. 28. – Szeged, 1923. II. 22.

^{4 9}Elhangzott a Móra Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen, 1979. VII. 19-én Szegeden

Amikor az emberiség a vesztébe rohan, a fasizmus hajnalán, és Móra publicistaként újra az első vonalban áll, – a szépíró látszólag elzárkózik a tragédiák elől, s Diocletianus korába menekül. Csakhogy hiába veti bele magát Móra az *Aranykoporsó* írásakor az archeológiai motívumokból felépített regényvilágba, az ókori szerelmi história hullámaiba, a fasiszták könyvmáglyáinak lángja –, amelyről *A gömbkötő tűzhalála* című cikk kapcsán már szóltunk – a regényben is fellobban. A publicista, a szépírói eszközökkel megírt, novellisztikus Benóniban és a *Zsidók virágai* című cikkében következetesen szembefordul az antiszemitizmus mételével; a regényíró viszont Lactantius retorral mondatja el az emberi egyenlőség elvét hirdető vezércikkét, Heptoglosus-szal a pogány könyvégetés kritikáját: „Minden megtörténhetik. Rendeletet kaptam, hogy szolgáltatssam be a prefecturára a keresztények iratait a könyvtárból. Fölmentem megkérdezni, mit akarnak velük. Meg akarják őket égetni. Miért? Mert az a törvény, annak pedig eleget kell tenni. El tudtok ennél barbárabb dolgot képzelni? Holnap az juthat eszébe valamelyik pudvásfejűnek, hogy el kell kobozni Cicerot.”

Ha korábban azt bizonyítottuk, hogy a sárguló újságlapokon a szépíró nyilatkozik meg, íme, az ellenkező tétel: a regényekben a vezércikkíró foglal állást. S a két példa is a találkozás lehetőségét és művészi eredményeit bizonyítja. Móra írói életműve ott válik igazán maradandóvá, ahol ez a találkozás létrejött. Igaz, az újságíró Móra életében néha hajcsárja, néha rabtartója volt az írónak. Az idő rostáján azonban kihullanak a feledést érdemlő művek, akár rotációs papíron, akár vászonkötésben őrzik őket a könyvtárak polcain. De ha mérlegre tesszük azt, ami az életműben mulandó és maradandó, az derül ki, hogy a progresszív gondolkodású, széles látókörű, élesszemű újságíró legfeljebb a konzervatív provinciális költő elől szívta el a levegőt, de a világról szerzett helytálló tapasztalatai révén nem ellenfele, hanem szövetségese lett a szépírónak.

Móra feltárt és újraolvasott publicisztikája azt bizonyítja, hogy életművében nincs merev választóvonal, sem a műfajok, sem a tevékenységi területek között. Aki Móriczcal vallja, hogy Móra Ferenc „gyöngyöket szóltott és csiszolt drágaköveket hullatott”,⁵⁰ az Móra publicisztikájának olvasójaként bizonyosságot szerezhet arról, hogy a gyöngyök akkor is gyöngyök maradnak, ha történetesen rotációs papírra hullanak. Felfűzni viszont nekünk kell őket: kötetbe és az életmű fonalára is, hogy az olvasóközönség és az irodalomtörténet egyaránt birtokba vehesse a publicista Móra örökségét.

FÖLDES ANNA

⁵⁰ Magyarország, 1934. II. 11.